

LAVINIA STAN și LUCIAN TURCESCU
(coordonatori)

1989-2009

Incredibila aventură a democrației după comunism

Traducere și prefață
de

Lavinia STAN și Lucian TURCESCU

INSTITUTUL EUROPEAN
2010

Cuprins

Prefață / 9

Johanna Birnir / 15

Daniel Chirot / 25

Frank Cibulka / 31

Monica Ciobanu / 43

William E. Crowther / 61

Jean-Michel de Waele / 67

Dennis Deletant / 75

Adam Drazin / 85

Stephen Fischer-Galati / 105

Radu Florescu / 111

Tom Gallagher / 129

Trond Gilberg / 139

Peter Gross / 147

Monica Heintz / 159

Radu Ioanid / 169

Padraic Kenney / 173

David A. Kideckel / 183

Charles King / 193

Ronald F. King / 199

Bogumil Koss Jewsiewicki / 211

Ladis Kristof / 217

Heino Nyyssonen / 225

David Phinnemore / 237

Russell Pittman / 245

Martyn Rady / 249

Sabrina P. Ramet / 253

Violette Rey / 259

Steven Sampson / 277

Peter Siani-Davies / 285

Ingmar Söhrman / 297

Sabina Stan / 301

Paul E. Sum / 317

Raymond Taras / 333

Vladimir Tismăneanu / 345

Francisco Veiga / 351

Adrian Velicu / 341

Katherine Verdery / 371

F. Peter Wagner / 381

Johanna Birnir

Profesoară la University of Maryland. După ce și-a susținut doctoratul în științe politice la University of California at Los Angeles în 2001, a predat și la State University of New York at Buffalo. Autoare a cărții *Ethnicity and Electoral Politics* (Cambridge University Press, 2007) și a numeroase articole publicate în reviste precum *Latin American Research Review*, *Comparative Political Studies*, *Research Policy* și *Studies in Comparative International Development*.

1-2. Când și cum ați devenit interesată de România și Europa de Est? Ce făceați în 1989? Ați fost martora căderii regimului comunist pe când vă aflați în Europa de Est? Cum ați perceput acele evenimente?

Crescând în Islanda, nu am avut prea multă expunere la Europa de Est, în afară de ce puteam să aflăm prin intermediul știrilor. În general, nu erau prea multe știri despre România, în afara evenimentelor cu totul excepționale cum ar fi performanța Nadiei Comănechi în cadrul Jocurilor Olimpice. Am devenit cu adevărat interesată de Europa de Est odată cu tranzițiile din anul 1989. Pe atunci aveam doar 19 ani și trăiam în orașul mexican Guanajuato. Luam cursuri de limbă spaniolă și istorie mexicană și trăiam într-un fel de cămin studențesc alături de tinere mexicane. Nu aveam televizor în dormitoare și nu am putut citi niciun ziar atunci când Zidul Berlinului a căzut. Îmi aduc aminte de un coleg de clasă american, care ne-a adus cu mare emoție un ziar dimineața la micul dejun, țipând entuziasmat că zidul a căzut. Totul părea foarte suprarrealist, și atunci nu am putut întrevădea toate implicațiile aceluși eveniment istoric.

Apoi în 1993, pe când așteptam răspuns de la diverse programe postuniversitare din Statele Unite, am călătorit în România din motive personale și am stat acolo vreo șapte luni. Am vizitat întreaga țară și m-am întâlnit cu români din toate păturile sociale. Oamenii, limba și istoria lor mă fascinau, însă numai după ce am intrat în programul postuniversitar al University of California at Los Angeles (UCLA) am avut un interes academic în Europa de Est în general și România în special.

Cred că interesul meu academic pentru România a fost alimentat de disjuncția pe care am identificat-o între procesul politic pe care începeam să-l cunosc prin intermediul propriei mele experiențe în România și România pe

care o prezenta literatura de specialitate. Datorită contactelor personale făcute în România am avut un altfel de acces la cetățenii români decât călătorii străini obișnuiți. În același timp, eram cetățean străin și, de aceea, perspectiva mea nu era nici cea a românilor. Când am intrat în programul de științe politice la UCLA am început să citesc ceea ce se scrisese deja despre electoratul est-european și mi-am dat seama că aceste studii nu corespundeau întocmai cu ceea ce cunoscusem eu în România.

Îmi amintesc că am fost foarte mirată de ideea că după tranziția spre democrație votanții est-europeni ar fi fost neinformați și oarecum incapabili să proceseze abundența de informații la care erau expuși sub noile democrații. Juxtapunând această observație cu numărul mare de întâlniri pe care le-am avut în România în 1993 și din nou în 1996 și 1997, când am stat acolo câteva luni de zile, am simțit prăpastia dintre prezentările academice ale informației politice în noile democrații și realitatea modului în care această informație era de fapt procesată. În decursul acestor întâlniri, politica a fost deseori singurul subiect de discuție, participanții români fiind, în general, extrem de bine informați și de multe ori petrecând zeci de ore pentru a-mi explica nu numai pozițiile actuale ale diferitelor formațiuni politice, ci și istoriile acestora, uneori chiar începând cu perioada pre-comunistă.

În cele din urmă, toată această experiență m-a ajutat să formulez argumentul meu privind existența unui mod alternativ de calculare a volatilității preferințelor electorale, model care se concentra asupra diferențelor de informație care separau informațiile disponibile grupurilor etnice de cele ale societății largi în noile democrații (modele pe care le-am explicat în articolul „Divergence in Diversity? The Dissimilar Effects of Cleavages on Electoral Politics in New Democracies,” *American Journal of Political Science*, vol. 51, nr. 3, 2007, pp. 602-619, dar și în volumul *Ethnicity and Electoral Politics*, Cambridge: Cambridge University Press, 2007). Pe scurt, pe baza informațiilor culese de-a lungul multelor (și frumoaselor) ore pe care le-am petrecut cu români din toate păturile sociale, care m-au educat în ceea ce privește genealogiile partidelor politice, am susținut că, pentru a putea să explicăm corect schimbările care au afectat preferințele partinice ale votanților între alegeri, trebuie să schițăm istoriile partidelor, ținând cont de fragmentările și încorporările suferite de acestea, la fel cum românii pe care-i întâlneam la scurt timp după căderea regimului comunist mă învățaseră să fac. Prin urmare, modelul meu susține că ceea ce deosebește cu adevărat partidele etnice de partidele majoritare este (așa cum îmi explicaseră prietenii mei români) faptul că partidele majoritare deseori promiteau politici și măsuri foarte similare, dacă nu identice, în timp ce partidele etnice se distingeau prin încercarea lor de a atrage electoratele etnice.

3. Credeți că revoluția din decembrie 1989 a fost inevitabilă? Care a fost impactul ei asupra României postcomuniste?

Dacă cred sau nu că revoluția a fost inevitabilă depinde de modul în care înțelegem această întrebare. Nu cred că *vreo* tranziție este inevitabilă. Hegemonul regional (Uniunea Sovietică) se retrăsese și, odată cu el, dispăruseră și toate șansele că un lider comunist va primi ajutor din străinătate pentru a înăbuși protestele din țara sa. Cu toate acestea, tranziția din România nu trebuia neapărat să ia forma violentă pe care a luat-o. Cred, mai degrabă, că circumstanțele specifice ale tranziției românești au fost doar un accident istoric regretabil. Mai mult, România nu a fost în niciun caz unică în încercarea de a tranziționa de la represiunea unui dictator brutal la democrație sau în a avea o elită conducătoare care dorea să-și protejeze interesele odată ce tranziția avusese loc. Într-adevăr, așa cum am discutat mai în amănunt altundeva, o premisă comună în literatura electorală este aceea că regulile electorale ale democrațiilor incipiente sunt deseori adoptate în urma unor pacte nedemocrate între anumiți actori politici (vezi capitolul meu, „Party Regulation in Eastern Europe and Latin America: The effect on minority representation and propensity for conflict”, în Per Nordlund și Ben Reilly, coord., *Political Party Development/Regulation in Conflict Prone Democracies*, 2008). În plus, se crede, în general, că oamenii politici încearcă să manipuleze instituțiile sau selecția acestora în propriul lor avantaj, în măsura în care acest lucru este posibil, dată fiind incertitudinea și interesele multiple, și de multe ori contradictorii, ale celor care participă la acest joc. Mai precis, în Europa Centrală și de Est regulile inițiale care au guvernat tranzițiile postcomuniste au fost adoptate în cadrul meselor rotunde, care-i includeau pe conducătorii comuniști și pe unii membri ai opoziției. Mai mult, deși actorii est-europeni acționaseră în interes propriu atunci când au selectat regulile jocului, așa cum anticipa literatura de specialitate, în multe cazuri incertitudinea îi împiedicase să facă alegeri avantajoase pe termen lung.

Din nefericire, datorită violenței tranziției românești s-a vorbit foarte mult despre nerespectarea legilor și de faptul că primele două guverne postcomuniste includeau foști oficiali „reformați” ai perioadei comuniste. De aceea, cred că probleme precum corupția sau instabilitatea politică au fost mult prea mult discutate în relație cu România și prea puțin cu celelalte țări est-europene. Această supraestimare, alături de poziția economică la început mai slabă a României față de alte țări est-europene, a dus la o lipsă de încredere în economie atât din partea publicului român, cât și din partea celui internațional care a încetinit dezvoltarea țării.

Însă 20 de ani de stabilitate și de transferuri pașnice multiple de putere au ameliorat percepția că România este oarecum mai puțin dezvoltată politic și mai puțin dezvoltabilă decât restul regiunii. Dacă va putea menține acest curs, va continua să adreseze problemele încă substanțiale (însă nu unice) ale lipsei

transparenței administrative și corupției și va reuși să tempereze naționalismul iliberal, România va putea depăși toate efectele reziduale ale unei tranziții nefericite. Într-o notă foarte pozitivă, românii au adoptat pasul respectat internațional, dar foarte dificil, de a-și confrunta trecutul de represiune prin intermediul unei comisii de adevăr. Importanța reputațională a acestui proces nu poate fi subestimată, deoarece ea demonstrează voința politică pentru transparență și reconciliere. Mai mult, România acum are o întreagă generație de adulți ale căror experiențe politice sunt democratice. În medie, românii sunt foarte bine educați, tinerii sunt dinamici, îmbrățișând rapid noile descoperiri tehnologice și fiind gata să susțină progresul, țara este frumoasă și excepțional de bine plasată între Europa de Vest și Asia, în timp ce moștenirea sa culturală este bogată și variată. Toți acești factori anunță un viitor glorios atâta timp cât corupția și iliberalismul sunt eliminate și guvernul ridică nivelul transparenței administrative.

4. În 1989, ce fel de evoluție anticipați pentru România și Europa de Est pentru următoarele două decenii? Au fost speranțele dvs. în general confirmate sau înșelate?

Începând cu anul 1989, mulți politologi au examinat pesimist democratizarea românească, datorită evenimentelor nefericite care au avut loc la începutul tranziției. A existat o percepție larg răspândită că moștenirea politică va împiedica dezvoltarea politică și socială a României mai mult decât a altor țări vecine. Trăind în România pentru prima dată în anul 1993 punctul meu de comparație nu era însă Europa Occidentală, ci America Latină. Mexicul, țară unde am locuit, nu a cunoscut un adevărat transfer de putere înainte de alegerea lui Vicente Fox ca președinte în 2000, însă se credea că el s-ar fi plasat pe o rută stabilă de democrație cu mult înainte. Chile, unde am călătorit pe urmă pentru cercetările mele, s-a refăcut în mod cu totul excepțional după regimul de teroare al lui Pinochet. La fel, Ecuador și Peru, țări pe care le-am studiat în amănunt, sunt privite ca democratice, în ciuda unui număr de incidente politice. Prin urmare, evaluarea pe care o făceam eu României tindea să fie mai optimistă decât a altor cercetători. Fără îndoială că, dacă aceste țări latino-americane puteau să susțină regimuri democratice în ciuda moștenirii dictaturilor lor brutale, a fraudelor electorale și a problemelor lor economice masive, atunci și România putea să o facă.

Acest punct de vedere, care descrie pe scurt observațiile mele asupra cadrului instituțional al alegerilor românești în prima decadă după tranziția spre democrație, este bine reprezentat într-un capitol în care am evaluat instituțiile electorale românești și efectul acestora asupra sistemului de partide în primii zece ani de tranziție („Institutionalizing the Party System”, în Henry Carey, coord., *Romania since 1989: Politics, Economics and Society*, Lexington Books, Lanham, 2004). Acolo sugerez că semnele pe care mulți le-au interpretat drept

indicatorii ai unor probleme serioase nu sunt într-atât de negative pe cât par, dacă sunt plasate în context. De exemplu, arăt că, chiar dacă luăm în considerare fraudă electorală, „Frontul Salvării Naționale tot ar fi câștigat cel puțin o pluralitate de mandate în alegerile din 1990”, deși partidul care i-a succedat „probabil că ar fi pierdut alegerile din 1992”. Încă și mai important este faptul că am remarcat tot acolo că în 2000, la numai zece ani după primele alegeri libere, „observatorii electorali sunt de acord că scrutinul... demonstrează faptul că instituțiile democratice sunt ferm ancorate în România”. În plus, am adăugat și că „în ciuda unor mici probleme, se consideră că, în general, cadrul actual legal și administrativ românesc promovează un proces electoral transparent, liber și echitabil”.

Capitolul acela prezintă în amănunt schimbările suferite de sistemul instituțional, care demonstrează cunoștințele acumulate de factorii decizionali. Pe scurt, oamenii politici români par să facă efortul de a îmbunătăți noul sistem instituțional și de a adresa problemele specifice noului sistem de partide, precum fragmentarea și volatilitatea. Capitolul subliniază că schimbările suferite de legislația electorală, în special în direcția ridicării pragului electoral național și a introducerii unor restricții în formarea noilor partide, au contribuit la solidificarea partidelor viabile existente deja și a organizațiilor ce reprezintă minoritățile naționale. Între timp, barierele ridicate în calea intrării partidelor mai mici și mai puțin viabile și a candidaților independenți în Parlament au fost întărite. În concluzie, credeam că se putea spune, fără riscul de a greși, că, deși sistemul românesc de partide rămânea fluid, el era instituționalizat la un nivel similar celui înregistrat de alte democrații noi. Cred că astăzi este clar că sistemul politic românesc s-a stabilizat și, fără îndoială, nu este mai perturbat decât cel al vecinilor săi, în ciuda începuturilor dificile ale tranziției românești.

5. Care sunt succesele cele mai notabile înregistrate de România și Europa de Est în ultimele două decenii?

Astăzi se simt în România temeri reînnoite și continue în ceea ce privește antagonismul etnic, cu atât mai mult cu cât versiuni iliberale de naționalism au cuprins întreaga Europă. Însă nu avem de ce să uităm realizările pe care România le-a înregistrat în privința tratamentului aplicat minorităților naționale. Romii sunt o excepție, mai ales în ceea ce privește standardele lor de viață, însă așa susține că România nu a făcut mai puțin decât vecinii săi pentru a promova drepturile politice ale acestei minorități. În comparație, unul dintre marile succese ale României este integrarea minorității maghiare în politica națională, fapt ce a dus la moderație de ambele părți, a majorității și a minorității.

Atât românii, cât și cei care studiază România cunosc această istorie, dar trebuie să nu uităm că tranziția din România a inclus numeroase cazuri de violență etnică (vezi Târgu Mureș în 1990). În plus, relația dintre minoritatea

maghiară și guvernele românești a fost foarte antagonică sub primele două cabinete. De aceea, mulți comentatori au fost, pe bună dreptate, pesimiști în ceea ce privește viitorul relațiilor etnice din România. Însă, așa cum am arătat în altă parte, al treilea guvern, cel format în anul 1996, s-a sprijinit pe cooperarea UDMR-ului, care la rândul său a primit un număr de concesi, inclusiv portofoliul ministeriale (vezi *Ethnicity and Electoral Politics*. Cambridge: Cambridge University Press, capitolele 4 și 6 au fost republicate în *Sfera politicii*, nr. 124-125, anul XIV). Efectul asupra tuturor partidelor al integrării minorității maghiare în structura administrației centrale a statului a fost moderație politică de partea atât a partidelor care reprezentau majoritatea, cât și a celor care reprezentau minoritatea etnică. În acest mod, cu ajutorul unei legislații liberale privind minoritățile etnice, în domeniul electoral România a reușit să evite escaladarea tensiunilor politice, care la momentul căderii regimului comunist păreau a fi inevitabile.

Al patrulea guvern, condus de Partidul Social Democrat, a preluat puterea într-o perioadă în care statele candidate la integrarea europeană erau din ce în ce mai presate să-și rezolve problemele etnice. Însă atunci deja modelul cooperării interetnice în structurile centrale guvernamentale fusese stabilit și testat într-atât de mult încât Partidul Social Democrat – care la guvernare se aliașe ultranaționaliștilor – a putut să respingă avansurile naționaliștilor și să se alieze cu UDMR-ul. În contextul multiplelor conflicte etnice sângeroase și a tensiunilor etnice generalizate din Europa de Est, consider acest lucru ca fiind un succes care nu trebuie să fie nici subestimat, nici uitat.

6-7. Care sunt eșecurile cele mai notabile înregistrate în ultimele două decenii? Care ar fi problemele pe care țara și regiunea trebuie să le adreseze în viitorul apropiat?

Acum criza financiară internațională este cea mai mare încercare căreia România, și țările dezvoltate și în curs de dezvoltare de pretutindeni, trebuie să-i facă față. Componentele de politică internă care vor contribui la criză sunt probabil cele mai mari eșecuri ale sale, însă ele nu sunt specifice numai României. De exemplu, aceste eșecuri pot include risipirea resurselor ca urmare a faptului că guvernele nu au acordat destulă atenție eradicării corupției, inabilitatea de a racorda țara la economia globală pentru a atrage investiții străine datorită faptului că transparența politică și economică nu a fost încurajată suficient, sau slăbiciunea industriei naționale care nu-i permite României să beneficieze de avantaje și/sau să-și diversifice economia.

Însă aș lăsa discutarea eșecurilor economice pe seama celor mai calificați decât mine și m-aș concentra, mai degrabă, asupra ariei mele de specializare: relațiile etnice și politicile electorale. Îngrijorarea mea cea mai mare este că, în timp de criză economică, majoritățile de obicei transformă minoritățile etnice într-un țap ispășitor. Cred că manifestarea formelor iliberale de naționa-

lism în detrimentul minorităților reprezintă un adevărat pericol în asemenea timpuri, nu numai în România. Prin urmare, în această criză mi se pare că România trebuie să aibă deosebită grijă de a nu știrbi realizările pe care le-a înregistrat în domeniul relațiilor etnice. Într-adevăr, cred că țara ar trebui să continue să ofere un exemplu, așa cum a făcut-o și până acum, cu privire la toate minoritățile etnice cu excepția romilor.

Pentru aceasta este absolut necesar să nu i se permită naționalismului liberal exclusivist să alimenteze tensiunile etnice. În locul acestuia ar trebui ca un naționalism inclusiv, liberal să fie promovat și întărit, deoarece acesta are sens din punct de vedere uman și economic (vezi răspunsurile mele la următoarele două întrebări). Deja românii au o istorie de aproape 20 de ani de succese semnificative în ceea ce privește integrarea democratică a comunității maghiare, istorie ce trebuie continuată și îmbogățită.

Domeniul în care mai este mult de făcut, nu doar în România, ci și în întreaga Europă de Est, este integrarea politică a romilor. O parte dintre programele destinate acestui grup se concentrează pe asistență economică, însă studiile mele arată că este la fel de important să fie integrate minoritățile active electoral în structurile administrației centrale ale statului. Odată ce sunt integrați în structurile centrale ale statului, reprezentanții minorităților pot să negocieze în numele comunității lor obținerea de concesi importante pentru acestea, în loc să primească pasiv beneficii considerate a fi importante de către majoritate. Facilitând reprezentare prin participarea electorală este mai ușor de spus decât de făcut, deoarece ea necesită, spre exemplu, ca minoritatea să fie mobilizată și organizată în partide politice. Așa cum am discutat într-un capitol publicat recent, niciuna dintre comunitățile rome din Europa de Est nu este activă electoral sau reprezentată politic în mod adecvat („Party Regulation in Eastern Europe and Latin America: The effect on minority representation and propensity for conflict”, în Per Nordlund și Ben Reilly, coord., *Political Party Development/Regulation in Conflict Prone Democracies*, United Nations University Press, 2008). Într-adevăr, activitatea electorală organizată a romilor dintr-o anumite țară pare a fi legată de mărimea acelei comunități. Cu excepția Republicii Cehe, romii nu sunt activi politic în țările în care constituie mai puțin de 3,5% din întreaga populație. Însă romii sunt activi electoral în România, Macedonia, Ungaria, Moldova, Slovacia și Republica Cehă și, prin intermediul partidelor ne-etnice, în Bulgaria.

Între țările în care sunt mai numeroși – în Slovenia, Bulgaria, Moldova, Slovacia, Ungaria, România și Macedonia – romii au pătruns în Parlament numai în România și Macedonia. Așa cum a arătat relativul succes al Partidului Romilor din România (comparativ cu alte țări est-europene), romii nu au nimic inerent apolitic, însă, ca minoritate etnică din Europa Centrală și de Est, ei tind să fie extrem de puțin mobilizați. Pentru o mai bună integrare a acestei mino-

rități este important ca mobilizarea și participarea ei politică să fie încurajate în continuare.

Mobilizarea poate fi încurajată prin măsuri specifice, iar România deja a adoptat câteva dintre acestea. Într-adevăr, partidele și instituțiile electorale românești sunt relativ permissive organizării partidelor minoritare. Spre exemplu, minoritățile etnice nu trebuie să îndeplinească cerințe foarte stricte ce barează participarea electorală a minorităților concentrate din punct de vedere geografic. Dar nu este întotdeauna clar dacă simpla suspendare a tuturor acestor cerințe este metoda cea mai potrivită de promovare a organizării politice. De exemplu, dovezi anecdotice din Slovacia, țară unde câteva partide ale romilor s-au înregistrat în alegerile din anul 1998, sugerează că unele condiții de înregistrare ar fi fost mai benefice reprezentării romilor dacă ele ar fi fost mai stricte, deoarece niciunul dintre partidele înregistrate nu a participat, în cele din urmă, la alegeri (vezi Zoltan Barany, *The East European Gypsies: Regime Change, Marginality, and Ethnopolitics*, Cambridge: Cambridge University Press, 2002). Prin urmare, este posibil ca aceste condiții să fi fost destul de stricte pentru ca participarea electorală să nu fi fost posibilă pentru mulți candidați, însă nu destul de stricte pentru a-i determina pe aceștia să se alieze unui singur partid, sau unui număr mic de partide, care să se bucure de succes electoral.

Deci legislatorii care doresc să maximizeze beneficiile oferite de un electorat mobilizat și participativ și să minimizeze pericolele excluderii etnice ar putea avea în vedere crearea unor sisteme instituționale care să încurajeze cooperarea interetnică fără a exclude vreun grup. Alte instrumente la care factorii decizionali pot avea acces ar fi ca ei să promoveze în mod selectiv mobilizarea politică a grupurilor mai puțin reprezentate, inclusiv finanțarea partidelor politice pentru desfășurarea activităților electorale viitoare (Birnir, „Public Venture Capital and Party Institutionalization.” *Comparative Political Studies*. vol. 38, nr. 8, 2005, pp. 915-938). Promovarea mobilizării și integrării etnice în structurile guvernamentale este un proces complex și delicat, care însă cred că ar trebui să fie continuat de România și alte țări est-europene.

8-9. Ce efecte a avut procesul de integrare în UE asupra României și a Europei de Est? Dar asupra Europei?

Extinderea aduce cu sine multe schimbări care influențează exclusiv România, însă cele mai importante schimbări afectează atât România, cât și țările Europei Occidentale. Mai precis, pe termen lung expansiunea spre Est va fi, din punct de vedere economic, la fel de importantă pentru Europa precum s-a dovedit deja a fi expansiunea pentru Europa de Est. Impactul liberalizării pieței muncii, a capitalului și a produselor de consum promovează productivitatea și aceasta este extrem de importantă atât pentru România, cât și pentru țările occidentale. De exemplu, extinderea le-a permis muncitorilor români să migreze

în afara și înăuntrul României, le-a facilitat industriilor românești comercializarea produselor lor în restul Europei, inclusiv în țările occidentale. România este a doua cea mai mare țară din Europa de Est, cu o piață de aproape 22 de milioane de consumatori. De asemenea, România are o forță de muncă foarte educată și multe posibilități de investiții și dezvoltare.

Un impact mai puțin evident, și mai greu de măsurat, este reprezentat de standardizarea instituțională, mai ales în măsura în care ea influențează schimbul de idei și inovații. Waguespack și Birnir, spre exemplu, explică modul în care ideile și inovațiile bune tind să genereze activități inovatoare viitoare („Foreignness and the Diffusion of Ideas.” *Journal of Engineering and Technology Management*, vol. 22, nr. 1-2, 2005, pp. 31-50). Însă se știe că ideile bune nu trec fără obstacole granițele geografice și că o combinație de idei din surse diferite și variate, cum ar fi persoanele care lucrează peste graniță, poate să producă cele mai noi și mai utile inovații. Este, prin urmare, important să înțelegem care anume factori împiedică și care facilitează schimbul de idei peste granițe. Ipoteza noastră de lucru s-a referit la efectul diferitelor instituții asupra schimbului de idei măsurat prin citările unor inovații anterioare. Interesant, însă am descoperit că diferențele dintre instituțiile legale ale unor sisteme (țări) diferite reprezintă un obstacol semnificativ pentru schimbul de idei.

Acest rezultat poate avea importante implicații pentru organizații transnaționale precum UE. De fiecare dată când Uniunea admite în sânul ei o nouă țară, ea îi cere acesteia din urmă să se conformeze unui număr de standarde instituționale. În timp ce statele membre își păstrează, în mare parte, sistemele lor legale pentru problemele lor interne, interacțiunile transnaționale sunt plătite sub egida standardelor împărtășite deseori de toate țările membre. Aceste standarde comune reduc impedimentele ridicate în calea cooperării inovative între țările membre. Atât ideile care vin din România, de la forța sa de muncă educată, cât și cele care ajung în țară sunt foarte importante. În general, toate statele membre pot beneficia ca urmare a standardizării instituțiilor legale. Este la fel de important să ne amintim că, teoretic vorbind, diversitatea aportului nu se reduce la trecerea granițelor, ci ideea se referă la posibilitatea de a cere aportul inovator al diverselor comunități. Teoretic, această idee poate fi aplicată și unor comunități diferite aflate într-o aceeași țară, cum ar fi comunitățile etnice, așa cum am arătat în răspunsul meu la întrebările 6-7.

10. Care e impactul crizei economice globale asupra României și a Europei de Est?

Vezi răspunsurile la întrebările 6 și 7.